

Julius Vuylsteke (1836-1903), Klauwaard en Geus

JOSÉ VERSCHAEREN

100 jaar geleden overleed Julius Pieter Vuylsteke. Hij was letterkundige, advocaat, boekhandelaar en historicus, maar hij maakte vooral naam als Vlaamsgezind liberaal politicus, die als ‘Klauwaard en Geus’ de liberale partij in Vlaanderen wilde vervlaamsen om de Vlaamse rechten te herstellen en de Vlamingen wilde bekeren tot het liberalisme. “*De priester heerst, de Waal regeert*”. Zij waren de vijanden van het Vlaamse volk en de oorzaken van zijn verval. “*Verlost uwen hals van ‘t paaps en van ‘t Waals; slaat ze alle bei dood – met de stembus!*”. Tegen de verfransing en de geestelijkheid trok hij ten strijde, maar “*zowel tegen de onvlaamse liberators als tegen de klerikale of noch-mossel-noch-vis flaminganten*”.¹

Zijn afkomst: een handicap?

Julius Vuylsteke werd geboren in Gent op 10 november 1836. Hij was de tweede, onwettige, zoon van Barbara Albertina de Visscher, huiswerkster van beroep en dochter van een schaliedekkersgast. Hij werd bij het huwelijk van zijn moeder met Jourdan Maxime Vuylsteke, een notariszoon uit Zwevezele, en raadsheer bij het hof van beroep in Gent, op 23 april 1851 als zijn zoon erkend en gewettigd en droeg voortaan ook zijn naam. Jourdan speelde een rol in de Gentse liberale Associatie en was ook een paar jaar Gents gemeenteraadslid. Julius huwde op 11 juni 1867 met Hortensia Theresia van Dinter, dochter van een Gents fabrikant.

Zijn geboorte en afkomst waren een last die hij heel zijn leven meedroeg en hem door zijn politieke tegenstanders voor de voeten werd geworpen tijdens verkiezingscampagnes. Zijn vader had weliswaar zijn moeder niet als een avontuurte beschouwd en hun relatie laten doorgaan toen het enigszins kon voor de

1. Voor wat volgt steunen we, tenzij anders vermeld, op J. VERSCHAEREN, *Julius Vuylsteke. Klauwaard en Geus (1836-1903)*, Kortrijk, 1984; J. VERSCHAEREN, De afkomst van Julius Vuylsteke. Familiale, sociale en financieel-economische factoren in het leven van een militante liberale flamingant, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 40, 1981, nr.4, kol. 209-222; J. VERSCHAEREN, Hoe Julius Vuylsteke flamingant werd. De stichting van “t Zal wel gaan”, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 41, 1982, nr. 1, pp. 15-27; J. VERSCHAEREN, De flamingant Vuylsteke aan de universiteit (1853-1859), in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 41, 1982, nr. 3, pp. 165-180.

carrière. Maar hij huwde beneden zijn stand en overtrad de spelregels van de gevestigde orde. Na de dood van Jourdan werd Julius door het milieu wellicht sociaal geboudeerd. Tijdens zijn jeugd ondervond Julius aan den lijve de noden van zijn volk, waaraan hij evenwel kon ontkomen door het huwelijk van zijn vader. Het odium van zijn geboorte samen met zijn weinig benijdenswaardige kinderjaren beïnvloedde zijn karakter en gemoedsgesteldheid. Reeds vroeg droeg hij de verbittering in het hart. Ze stond op zijn gezicht te lezen.

Een schitterend en veelbelovend student

Julius Vuylsteke studeerde aan het Gentse atheneum (1847-1853). In 1851 was hij laureaat van de algemene wedstrijd tussen de instituten van middelbaar onderwijs van België en in 1852 werd hij bekroond in de prijskamp voor de Vlaamse taal ingericht door het Vlaamsch Midden-Comiteit. In de poësisklas werd hij Vlaamsgezind onder invloed van zijn leraar J.F.J. Heremans. Hij stichtte met enkele vrienden het genootschap 't Zal wel gaan, dat de Vlaamse letterkunde wilde bevorderen.

Als 16-jarige ging Julius Vuylsteke in 1853 aan de Gentse universiteit rechten studeren. Hij ijverde voor het opnieuw invoeren van de cursus Nederlandse letterkunde. 't Zal wel gaan vormde hij om tot een Taalminnend Studentengenootschap. Hun publicaties maakten ophef door jeugdige overmoed, door de *“kloeke vrijzinnige antipaapse geest”*, en ook door het gebruik van de Hollandse dubbelvoocalspelling. Hij bouwde deze vereniging uit tot een centrum van vrijzinnige Vlaamsen nederlandsgezindheid. Toen professor H. Brasseur ervan beschuldigd werd in zijn college over natuurrecht de godheid van Christus geloofend te hebben, wierp Vuylsteke zich in 1855-1856 op tot de leider van de antiklerikale Gentse studenten. Aldus verwierf hij nationale bekendheid.

In 1859 studeerde Vuylsteke af als doctor in de rechten. Al in 1863 noemde hij de advocaterij een *“kleingeestig iets”* en weinig interessant. Na enkele jaren solliciteerde hij tevergeefs naar een betrekking in de magistratuur. Hij pleitte systematisch in het Nederlands. Zijn talrijke cliënten waren echter weinig begoed, zodat hij voortdurend om zijn honoraria moest bedelen. Zijn meest bekende zaak was het proces Jacob Karsman, dat in 1863 door de flaminganten werd aangegrepen om een taalregeling in de rechtspleging te bekomen. In 1864 stichtte Vuylsteke een Vlaamse Advocatenclub ter beoefening van de Nederlandse rechtswelsprekendheid. Dit pleitgenootschap was geen lang leven beschoren. In 1873 was hij medestichter van de Vlaamse Conferentie der Balie van Gent, waarvan zowel katholieke als liberale advocaten en magistraten deel uitmaakten, wat niet het geval was geweest met de Vlaamse Advocatenclub.

Protestantse invloeden in een intellectueel wat elitair Gent

Door het huwelijk van zijn moeder met een 'rijke man' verdwenen materiële beslommingen en werd zijn familiaal leven ingrijpend gewijzigd. Hij brak met het katholieke geloof van zijn moeder en hij ging aandacht besteden aan het minder dogmatische protestantisme en aan Noord-Nederland. Het Belgisch protestantisme, onder sterke Nederlandse en Franse invloeden, was zeer polemisch, als reactie op de inmenging van de katholieke kerk in staatszaken. De protestantse gemeenten bleven hier echter, zeker tot 1865, zeer klein. Volgens Emile De Laveleye kon het moderne protestantisme een gepast middel zijn om de klerikale overheersing op politiek gebied te doorbreken. Vuylsteke wilde wel overgaan naar het modern protestantisme, maar hij heeft de definitieve stap nooit gezet. Misschien ook omdat anderen, zoals Max Rooses, van oordeel waren dat niet een godsdienstige hervorming maar een hervorming van het onderwijs de liberalen kon helpen in hun strijd tegen de katholieken.

In 1845-1850 kende Gent toenemende sociale spanningen ten gevolge van opeenvolgende mislukte aardappel- en graanoogsten, een crisis in de vlasnijverheid en moeilijkheden in de katoennijverheid. Een choleraepidemie maakte in Gent meer dan 1.500 doden. In die jaren viel ook het front van katholieken en liberalen uiteen, waaraan België zijn bestaan te danken had. Republikeinen, radikaal-liberalen en (taal)orangisten gaven het verzet tegen het *pays légal* in Gent op het einde van de jaren 1840 een doordachte inhoud. De studiekering van de filosofieprofessor François Huet kon zowel in de sociaal-christelijke als utopisch-socialistische traditie worden gesitueerd en vertoonde kenmerken van de liberale vooruitgangsoptimist. Lid was o.m. Vuylstekes poësisleraar J.F. Heremans. De kring had meer dan voorheen oog voor het democratisch aspect, waarbij de materiële noden van de volksklasse niet werden vergeten. Sinds 1847 drukte de kring-Huet haar stempel op het weekblad *La Flandre Libérale* en het voorheen katholiek-democratische dagblad *Den Vaderlander*, die een liberale en democratische Vlaamse beweging voorstonden.²

De Vlaamse beweging in de startblokken

Na de val van Napoleon werd het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden gevormd onder Willem I. Om de eenheid tussen Noord en Zuid te bewerken voerde hij een politiek van Nederlandse natievorming waarin ook de taal haar plaats kreeg vanuit

2. E. COPPENS, *Paul Fredericq*, Gent, 1990 (Verhandelingen van het Liberaal Archief, nr. 5), (gebaseerd op E. COPPENS, *Paul Fredericq (1850-1920). Een liberaal Vlaams intellectueel uit de 19de eeuw*, RUGent, departement Hedendaagse Geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1972, pp. 97-98).

het principe 'één taal, één staat, één volk'. Maar pas in 1819 werd een einde gesteld aan de sinds 1795 opgelegde verfransing van de openbare diensten. In september 1823 werd ook gestart met de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs. De Belgische omwenteling schafte de taalwetgeving van Willem I af, maakte van het Frans de officiële taal van het centrale bestuur en het leger en liet verder inzake taalgebruik de vrije keuze. Er trad een snelle verfransing op in de administratie, het gerecht en het onderwijs. De administratie was vaak nog tweetalig in haar betrekkingen met het publiek in het Vlaamse land, maar het Frans werd heer en meester in het openbaar leven.

Parallel met het verfransingsproces kwam een beweging op gang ten voordele van de volkstaal. De taalminnaren verenigden zich in letterkundige genootschappen. De Vlaamse beweging die zij op gang brachten, was voor hen een logische voortzetting van de omwenteling. Maar pas in tweede instantie reageerden ze tegen het verfransingsproces³. De Vlaamse beweging, met een zuivere taal- en letterkundige inslag, negeerde de politieke organisaties en miskende hun mogelijkheden tot zij in mei 1840 met een petitionnement de politieke strijd inzette. Men begreep dat aan de taalrevindicaties een politiek aspect zat, dat er via parlementaire actie iets kon worden bereikt. De kiescijnsverlaging van 1848 – het censitaire kiesrecht maakte het stemrecht afhankelijk van het bedrag betaalde belastingen – bracht het stemrecht dat voorheen beperkt was tot de hogere burgerij en de adel, binnen het bereik van de sociale middengroepen, waarop ook de Vlaamse beweging steunde, en die door hun omvang de politieke verhoudingen ingrijpend konden wijzigen.

De revolutiegolf van 1848 herstelde samen met het unionisme grotendeels de eenheid onder de Vlaamsgezinden. Ook hun rangen werden beroerd door oplaaierend patriottisme en antirevolutionaire behoudsgezindheid. Bovendien bevorderde de revolutionaire golf van 1848 een radicale gedachtestroming in de Vlaamse beweging. Een aantal vrijzinnige flaminganten, met aan de spits een aantal studenten rond Julius Vuylsteke in 't Zal wel gaan, ging in de jaren 1850 een stuwende rol spelen in dit fel antiklerikaal radicalisme dat zich kantte tegen de hernieuwde unionistische tendensen in de Belgische politiek.⁴

Een gedurfd en ambitieus programma: Klauwaard en Geus

In zijn sterk autobiografische poëzie wees Vuylsteke al zeer vroeg de priester en de Waal aan als de vijanden van het Vlaamse volk. Hij herinnerde de Vlamingen aan hun groots verleden en wees hun de weg tot herstel, die Vlaams en vrijzinnig moest

3. L. GEVERS, *Geschiedenis van de Vlaamse beweging, periode tot 1914*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1, Tiel, 1998, pp. 37-40.

4. L. GEVERS, *Geschiedenis van de Vlaamse beweging [...]*, p. 41.

zijn, 'Klauwaard en Geus'. Hij schreef ook liefdesgedichten, verzameld in *Zwijgende Liefde* (1860) en hij bezong het vrolijke studentenleven in de bundel *Uit het Studentenleven en andere gedichten* (1868). Uit zijn verzen bleek ook een sociale bekommernis.

Tijdens en kort na Vuylstekes studententijd verscheen een reeks pamfletten die een nieuwe richting in de Vlaamse beweging aanwezen. Vuylsteke publiceerde tussen 1860 en 1862 zijn eigen opvattingen. De Vlaamse beweging was voor hem een taalkwestie, de ontwaking van een langverdoofd nationaal gevoel, de herleving van een volk dat uitgestorven scheen, de heilige strijd voor nationaliteit, voor vrijheid en volksverlichting. Deelnemen aan de politieke strijd was een must. Maar hij zag voor een derde partij geen plaats. Een partij op grond van het Vlaamse principe alleen met veronachtzaming van de liberale en katholieke ideeën, was tot mislukken gedoemd. Op de bestaande katholieke en liberale partij moest druk worden uitgeoefend door elke vlaamsgezinde, maar in zijn eigen partij. Het redmiddel lag in de verkiezingen. Smeekschriften moesten plaats maken voor politieke programma's, letterkundige maatschappijen voor kiesgenootschappen. Van de katholieke partij kon niet veel verwacht worden omdat de geestelijkheid te veel baat vond bij de onwetendheid van het volk en de "priesterpartij" te weinig nationaal was. Vuylsteke verbond zijn flamingantisme met het liberalisme. In een scherpe brochure *La question flamande et le libéralisme* (1861) spoorde hij én de liberale partij én de Belgische Staat aan om hun houding tegenover de Vlaamse problematiek in positieve zin te wijzigen. Zijn identificatie liberalisme-flamingantisme hield in dat hij de Vlaamse strijd niet voerde wegens die Vlaamse strijd op zichzelf, maar meende dat de Vlaamse beweging slechts zinvol was in de mate dat en op voorwaarde dat deze strijd kon gekoppeld worden aan een tweede ideaal, nl. de geestelijke ontvoogding via het liberalisme. Hij bepleitte de onderschrijving door de liberale volksvertegenwoordigers van het programma van het Vlaams Verbond. Dit programma wilde de wezenlijke gelijkheid van Vlamingen en Walen, met o.a. een Vlaamse taalregeling in alle graden van het onderwijs, het openbaar bestuur en het gerecht. Een concreet Vlaams eisenprogramma heeft Vuylsteke zelf niet geformuleerd.

De liberale partij werd gedomineerd door Wallonië, de Brusselse francofone bourgeoisie en de verfranste burgerij in Vlaanderen. In hun ogen was het Frans de taal van de beschaving, van het liberalisme dat bevrijdt uit de duisternis der (klerikale) dialecten, de taal van de Belgische eenheid. Vlaanderen verfransen betekende Vlaanderen toegankelijk maken voor de liberale ideeën. Vanuit die taalideologie droeg de partij een anti-Vlaamse stempel en kenmerkte ze zich door een uitgesproken antiflamingantisme. Maar volgens de Vlaamsgezinde intellectuele middenklasse was de verspreiding van liberale ideeën en geestelijke ontvoogding alleen mogelijk via de volkstaal. De Vlaamse elite moest Nederlands leren. Om de dubbele oorzaak van het Vlaams verval – de verfransing en de geestelijkheid – weg te

werken, moest de liberale partij voor de Vlaamse zaak en Vlaanderen voor het liberalisme gewonnen worden.

Voor Vuylsteke kwam de weg in zekere zin open door het ontslag van Ferdinand Snellaert, de grote man in het Vlaams Gezelschap en in het Willemsfonds, uit de Liberale Associatie, omdat de liberalen bij de gedeeltelijke vernieuwing van de Gentse gemeenteraad op 30 oktober 1860 weigerden Vlaamsgezinde kandidaten op hun lijst te zetten. Wat Snellaert niet had verkregen, stelde Vuylsteke zich tot doel.

De tactiek en het doel was met zoveel mogelijk aanhangers binnen en buiten de partij een goed functionerende drukkingsgroep te vormen binnen de partij-structuren om hun eisen aan de Franstalige partijgenoten op te dringen. De Vlaamse rechtseisen konden door de Waalse liberalen als eigen partijbelang worden voorgesteld, want de Vlaamse beweging moest toch dienen om Vlaanderen liberaal te maken! De onverbreeklijke eenheid tussen Vlaams-zijn en liberaal-zijn speelde ook met het schrikbeeld van een totaal verpaapst Vlaanderen waarvoor de anti-Vlaamse liberale partij verantwoordelijk zou zijn. De liberale flaminganten voerden actie via de pers en via Vlaamsgezinde verenigingen.⁵ In Gent verscheen vanaf 1867 *Het Volksbelang*. De strekking van het weekblad was in zijn eerste jaargang echt volksgezind. Het steunde allerlei sociale revendicaties met inbegrip van de Vlaamse eisen. Het had evenveel waardering voor katholieken met dezelfde objectieven. Het was politiek niet gebonden en wilde geen “*speelbal ener partij*” worden. Vuylsteke bracht hierin verandering. Hij maakte er in 1868 een Vlaams-liberaal en antiklerikaal weekblad van, maar veel lezers zegden hun abonnement op.

De liberale partij kende geen sterke nationale centralisatie. Ze was opgebouwd uit regionale en lokale kiesverenigingen met een tamelijk ruime autonomie. In die lokale organisaties heerste een systeem van subcomités en centrale bestuurscomités, waardoor minderheden in de partij de kans kregen om via die subcomités in principe inspraak te hebben bij de lijstsamenstelling en hun afgevaardigden mochten in het centrale comité zitting hebben. Vlaamse drukkingsgroepen waren dus mogelijk in de partij zonder dat een scheuring dreigde. Zij hadden hun ontstaan te danken aan de afsplitsing in het eenheidsfront in de jaren 1860 en waarvan Julius Vuylsteke de drijvende kracht was. Na de katholieke overwinning in de parlementsverkiezingen van juni 1861 werden de levensbeschouwelijke tegenstellingen binnen de Vlaamse beweging op de spits gedreven. De liberalen werden uitgesproken antiklerikaal, met uitlopers in het antikatholicisme, terwijl de katholieken, vooral in Gent, ultramontaans werden en voor de katholieke godsdienst een dominerende plaats in het publieke leven opeisten⁶. Reeds in 1861 viel

5. E. WITTE, *Liberale partij, periode 1830-1914*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, Tielt, 1998, pp. 1862-1865.

6. M. REYNEBEAU, Julius Vuylsteke en de valstrik van het goede geloof, in: *Vlaanderen Morgen*, jg. 2, 1981, nr. 1, p. 21.

in Gent een afzonderlijke actie te bespeuren in de liberale rijen van het als pluralistisch opgerichte Vlaamsch Verbond. Vuylsteke verlegde in het Verbond het zwaartepunt in de werking naar de zogenaamde staatkundige afdelingen, gevormd volgens de bestaande partijen, zodat de afzonderlijke werking van elke partij gewaarborgd bleef. Zijn opvatting versterkte de verdeeldheid van de Gentse Vlaamsgezinden. Hij hoopte nochtans op samenwerking tussen liberalen en flaminganten om Vlamingen naar de Kamers te sturen die de volkomen gelijkheid van Vlaming en Waal zouden behartigen en de moedertaal zouden verdedigen. In december 1864 werd in Rome de encycliek *Quanta Cura* met het vermaarde aanhangsel, de *Syllabus Errorum*, uitgevaardigd. De breuk met het liberalisme was volledig. In juni 1866 werd de samenwerking met de Gentse katholieken definitief opgeheven. Het Vlaamsch Liberaal Komiteit werd ontbonden en in 1867 vervangen door de Vlaamsche Liberale Vereniging, een kiesvereniging die onder de vleugels van de Associatie werd geplaatst. Dit was Vuylstekes doel geweest. Maar veel uitstraling en invloed ging er echter niet van uit, wat hem reeds in oktober ontslag deed nemen. De vorming van een Vlaamse en democratische pressiegroep over de partijgrenzen heen, die in Antwerpen gelukt was in de Nederduitse Bond, mislukte aldus in Gent. In Antwerpen trok J. de Geyter zich in mei 1866 terug uit de Meetingpartij en stichtte naar Vuylstekes voorbeeld de Liberale Vlaamsche Bond.

Stap voor stap ging Vuylsteke verder naar zijn doel. Eén voor één werden de neutrale verenigingen door hem tot de liberale gedachte ‘bekeerd’: de maatschappij De Taal is gans het Volk, het Willemsfonds, waarvan hij in 1862 algemeen secretaris werd. Zijn culturele verwezenlijkingen via dit fonds verontrustten de katholieken dermate dat zij het Willemsfonds in 1875 tot voorbeeld namen voor het Davidsfonds dat zij er tegenover stelden. Deze verenigingen steunden Vuylsteke bij de verovering van de liberale partij door te voorzien in de noodzakelijke achterban, en vormden anderzijds ook verspreiders van het liberale gedachtegoed.

Gestrand in een gemeentelijk politiek mandaat

De Gentse liberale partij telde drie fracties: een meerderheid van Franstalige doctrinaren en twee minderheidsgroepen: een Franssprekende progressistische en een Vlaamsgezinde niet-vooruitstrevende. Gezien de verkiezingsuitslagen was samenwerking een absolute vereiste.

In mei 1869 was Vuylsteke geen kandidaat voor een aanvullende provinciale verkiezing. Deze verkiezing was echter een aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van oktober. Vuylsteke zou als kandidaat van de “gecoaliseerde flaminganten en jonge liberalen” een zegepraal tegemoet gaan. Maar in de liberale partij ontstond een hevige strijd tussen de doctrinaire vleugel met de loge Le Septentrion – waarvan

Vuylsteke lid was – en de *Journal de Gand*, tegen het vooruitstrevend, ‘geavanceerd’ liberalisme vertegenwoordigd door de loge La Liberté en het weekblad *La Flandre*. Vuylsteke bepleitte in de Associatie in het Nederlands de uitvoering van het liberaal programma van 1846, vooral de wijziging van de wet van 1842 op het lager onderwijs, stemrecht voor de ‘verlichte werker’ en het oplossen van de Vlaamse kwestie als een liberale, volksgezinde en vaderlandse zaak.

In oktober 1869 werd Vuylsteke tot gemeenteraadslid van Gent verkozen met de liberale lijst. In zijn programmareden noemde hij als de drie plichten van de Vlamingen: 1. de strijd tegen het overwicht van de geestelijkheid in het openbaar leven; 2. de bevordering van de vooruitgang o.a. door het invoeren van een ruimer kiesrecht – hij was voorstander van een kiesrechtuitbreiding op basis van bekwaamheid en genoten onderwijs –, de afschaffing van het lotingstelsel voor de legerdienst, een verplicht onderwijs en beperking van de arbeidsduur voor kinderen; en 3. het oplossen van de Vlaamse kwestie. Liberaal, Vlaams- en volksgezind, maar ook, en niet het minst, antiklerikaal. Vuylsteke bespeelde nu meer de snaar van de vrijzinnigheid en het antiklerikalisme, dé band onder de liberalen. Zijn intrede in de Gentse gemeenteraad verliep niet onopgemerkt. Hij kreeg het meteen aan de stok met partijgenoten omdat hij de eed in het Nederlands aflegde en Nederlands sprak tijdens de vergadering. De dag van zijn eedaflegging informeerde hij naar het taalgebruik bij het Antwerpse stadsbestuur. Doch de vernederlandsing van de stedelijke administratie, in Antwerpen gerealiseerd, durfde hij in Gent zelfs niet vragen. Hij realiseerde wel de stichting van een beroepstoneel in de volkstaal met de financiële steun van het stadsbestuur.

Was de Vlaamse beweging voor Vuylsteke in het begin van de jaren 1860 een taalkwestie, in 1869 betekende zij voor hem veel meer. Hij had zijn *Korte Statistische Beschrijving van België* beëindigd. Achter de taal zag hij de volksgemeenschap in haar geheel. De Vlaamse beweging moest dan ook de oplossing van heel de maatschappelijke kwestie nastreven. De verstandelijke achterstand van de Vlaamse bevolking was oorzaak van haar sociale, economische en politieke achterstand. Het zou niettemin nog tot het eind van de 19de eeuw duren vooraleer de sociaal-economische aspecten van de Vlaamse beweging beklemtoond werden, vooral door Lodewijk De Raet.

In de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1 juli 1872 speelden de liberalen handig in op de viering van de 300ste verjaardag van de verovering van Den Briel. De heropleving van de geuzensymboliek bracht de liberalen opnieuw onder hetzelfde antiklerikale vaandel. Vuylstekes bijdrage bestond uit het geven van een ruimere vrijzinnige betekenis aan de Briellefeesten. Voor de wetgevende verkiezingen van 9 juni 1874 werd hij bezworen geen flamingantische stokken te steken in de liberale wielen, waardoor de eenheid zou verbroken worden. Arthur Cornette, lid van de Vlaamse Liberale Vereniging, situeerde toen Vuylstekes plaats in de partij: *“Bijkans daardoor alleen goed, omdat hij het flamingantisch prestige van*

Coremans, De Laet en cs. zal vernietigen". De 'lijst-Vuylsteke' werd echter verslagen. Vuylsteke zocht de oorzaak van de nederlaag in het gestadig veld winnen van de "paperij ook in de stad Gent". Hij noemde dit een "treurig verschijnsel, wel geschikt om de beste te ontmoedigen".

Toen Vuylsteke in 1869 gemeenteraadslid werd, scheen de weg naar het parlement open te liggen. In 1874 was hij kandidaat, maar de liberalen werden verslagen. In 1878 zouden ze in Gent wel overwinnen. Maar Vuylsteke was er toen niet meer bij. In augustus 1874 verdween hij uit het centraal comité van de Gentse Liberale Associatie. In 1875 had hij zich uit de politiek teruggetrokken door zich niet herkiesbaar te stellen voor de gemeenteraad. De redenen voor zijn beslissing waren van diverse aard: een zwakke gezondheid en moeilijkheden in zijn privéleven. Een slecht lopende advocatenpraktijk verplichtte hem een andere broodwinning te zoeken. Hij nam de boekhandel van Willem Rogghé over. Aldus kon hij met de verspreiding van Vlaamse en vrijzinnige boeken zijn idealen gestand blijven en bijdragen tot de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van zijn volk. Maar slechts met de steun van vrienden zou hij het hoofd boven water kunnen houden. Politieke redenen, zoals de mislukking van de liberale lijst in de parlementsverkiezingen van 1874, waardoor hem bovendien een financieel gehonoreerd mandaat van volksvertegenwoordiger ontglipte, speelden eveneens mee. Ook was er ongetwijfeld het inzicht dat zijn persoonlijk doel, de vervlaamsing van de liberale partij, in een tijd van beperkt cijnskiesrecht geen kans maakte. Hij en zijn Vlaamsgezindheid werden trouwens verantwoordelijk gesteld voor de liberale verkiezingsnederlaag in Gent. Bovendien bleek Vuylsteke persoonlijk niet opgewassen tegen mislukkingen.

Een politiek zonder uitzicht

Vuylsteke was de centrale figuur van het Vlaamsgezind liberalisme in de tweede helft van de 19de eeuw. Liberalisme, volks- en Vlaamsgezindheid heeft hij als een driespan voor de wagen van zijn antiklerikalisme gespannen. Vuylsteke gaf voorrang aan zijn antiklerikalisme omdat hij leefde en ijverde in Gent dat het bastion was van het Belgisch ultramontanisme. Zijn opvatting was dat het klerikalisme de grootste hinderpaal was voor de emancipatie van het Vlaamse volk. Hij bleef de overtuigde flamingant, maar in de eerste plaats toch een verbeterd antiklerikaal die volledig opging in de Belgische partijstrijd. Hij was in zijn antiklerikalisme zo met deze partij verbonden dat hij er de 'gevangene' van was. Niet hij veroverde de partij, maar omgekeerd.

Hij kantte zich tegen elke vorm van blijvende politieke samenwerking met de katholieken uit vrees dat het zou komen tot de oprichting van een derde, Vlaamse partij waar zowel Vlaamsgezinde liberalen als katholieken zouden samenwerken

voor het Vlaams rechtsherstel. Zijn ideaal was de vervlaamsing van de liberale partij in Vlaanderen en de ontvoogding van het Vlaamse volk via de liberale ideeën. Tijdens zijn politiek actieve jaren kende het Vlaamsgezinde liberalisme zijn bloeiperiode en was hij de vaandeldrager. Hij had als partijman en als bewust Vlaamsgezinde de strijd binnen de eigen partij gepredikt. De Vlaamsgezinden geraakten hierdoor hopeloos verdeeld, maar hij zette door. De bewuste Vlamingen, die de Vlaamse beweging actief belichaamden, werden steeds voor de keus gesteld tussen hun Vlaamse bekommernissen en de partijbelangen. Dit werd ook voor Julius Vuylsteke een drama. Zijn pogingen om de eigen liberale partij tot een radikaal Vlaamse partij om te buigen mislukten omdat het zwaartepunt van het laïcisme in België bij de Franstaligen lag, in het Zuiden.⁷ Was Vuylsteke zo verblind door zijn antiklerikalisme dat hij daardoor de dingen niet meer in hun juiste verhoudingen zag? Hij had een brede Vlaamse-radical politieke frontvorming – een derde partij – onmogelijk gemaakt. Hij stuitte voortdurend op onwil en onbegrip in de eigen liberale partij. Ook het flamingantisme werd ondergeschikt gemaakt aan het liberaal-klerikaal conflict.⁸ Partijbelang ging vóór Vlaams belang. Eerst Geus dus, dan pas Klauwaard. Wie anders dacht, was een *“verrader der liberale denkwijze”*, was *“aan de papen verkocht”* en werd, zoals Vuylsteke zelf in de Gentse gemeenteraad getuigde, *“door zekere patriarchen van de liberale partij met hun banbliksems vervolgd”*. Ondanks de grote activiteit van de Vlaamsche Liberale Vereeniging en het liberale verenigingsleven namen de Gentse liberale franskiljons de Vlaamse zaak nauwelijks ter harte. De partij bewees de Vlaamse zaak hooguit lippendiensten, wanneer het haar voordelig kon zijn. De oprichting van de Vlaamse liberale Vereniging leidde in Gent niet tot een scheuring in de partij. Deze aanvaardde de vereniging zodat de strijd om de vertegenwoordiging beperkt bleef tot de ondercomités en de verkiezing van het centraal comité. Een onderzoek van Vuylsteke en het Willemsfonds naar de stiefmoederlijke behandeling van het Nederlands in het stadsonderwijs werd door de Association Libérale gedwarsboemd, zodat de liberale flaminganten die sinds 1869 in de gemeenteraad zaten, zoals Vuylsteke, August de Maere, Julius De Vigne, op die manier in diskrediet werden gebracht. In de praktijk heeft Julius Vuylsteke de liberale partij wel diens- ten bewezen door er een aantal Vlaamsgezinde kiezers naar toe te loodsen.

Vuylstekes politiek leek uitzichtloos.⁹ Een ontgoochelde Vuylsteke liet het in 1875 afweten in de strijd voor politieke mandaten. Toch werd zijn politiek – het doen verkiezen van eigen Vlaamsgezinde afgevaardigden – door Julius Hoste na enige jaren in Brussel gevolgd. In Antwerpen evolueerde ook Jan Van Rijswijk vanaf 1884 in dezelfde zin. Met het Willemsfonds waren de Vlaamse liberale

7. H. SCHILTZ, *Macht en onmacht van de Vlaamse beweging*, Antwerpen, 1982, pp. 155-156.

8. M. REYNEBEAU, Julius Vuylsteke en de valstrik [...], pp. 22-23.

9. H. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, dl. 3, Antwerpen, 1964, pp. 55-80.

verenigingen, creaties van Vuylsteke, hoezeer ook in de minderheid, omstreeks 1880 toch een georganiseerde aanwezigheid in de liberale partij, die ontbrak in de socialistische partij tot aan de stichting van het Vermeylefonds in 1945 en het weekblad *Links* in 1958.

Vuylsteke werd door zijn vriend en bewonderaar Paul Fredericq, de Vlaamse rots, maar ook de Vlaamse beer genoemd en vergeleken met een doornenhaag omdat velen zich aan zijn scherp optreden kwetsten. Na 1874 werd de doornenhaag minder scherp. De liberale nederlaag in de wetgevende verkiezingen moet hard zijn aangekomen, alhoewel hij beweerde “*minder dan de anderen teleurgesteld te zijn*”. In scherpe en persoonlijke aanvallen hadden de klerikale bladen ook zijn Vlaamsgezindheid in twijfel getrokken. Dit heeft hem wellicht zijn positie als Vlaming in de liberale partij en de verzwakte positie van zijn partij tegenover de katholieke partij duidelijker doen inzien. De liberale partij steunde op het meer geïndustrialiseerd Wallonië, terwijl de burgerij van enkele Vlaamse steden en Brussel voor de overige mandaten zorgde. Dat volstond voor de vorming van homogeen liberale regeringen tijdens de periode 1857-1884, op 1870-1878 na. Na de liberale verkiezingsnederlaag van 1884 regeerden dertig jaar homogeen katholieke regeringen, die tot 1900 zowat alle zetels in Vlaanderen veroverden. De invoering van het mannelijk algemeen meervoudig stemrecht in 1893 verminderte het aantal liberalen in de Kamer tot een dieptepunt van 13 in 1898. De partij werd in 1900 gered door het stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Haar zetelaantal werd opgevoerd tot 34 en de partij kreeg opnieuw een nationale vertegenwoordiging: 14 zetels in Vlaanderen, 15 in Wallonië en 5 in Brussel. Voor het eerst sinds 1886 kon weer druk op liberale volksvertegenwoordigers uit Vlaanderen uitgeoefend worden.¹⁰

Het Willemsfonds werd zijn levenswerk

Het Willemsfonds was in eerste instantie een culturele vereniging, gesticht in 1851 om in de geest van Jan Frans Willems het Nederlands opnieuw de status van cultuurtaal te geven, binnen het algemeen aanvaarde Belgische vaderland. Het was een voornamelijk Gentse onderneming, met aanvankelijk een beperkt aantal ‘intekenaren’ die zowel tot de katholieke als tot de liberale strekking behoorden. De Vlaamse herleving was prioritair en verbond hen. De eerste tien jaren werden vooral oorspronkelijk Nederlandstalige boeken gepubliceerd.

De machtsovername door Vuylsteke betekende voor het Willemsfonds een keerpunt. Organisatorisch werden een aantal activiteiten opgestart zoals het uit-

10. H. VAN VELTHOVEN & J. TYSSENS, *Vlaamsch van taal, van kunst en zin. 150 jaar Willemsfonds (1851-2001)*, Gent, 2001, pp. 65-67.

geven van boeken, het inrichten van volksbibliotheken en van volksvoordrachten, het bevorderen van het Vlaamse lied, de organisatie van leergangen zoals taallessen. Een netwerk van autonome lokale afdelingen werd uitgebouwd die de ruggraat van de vereniging zouden worden. Het ledental steeg van 184 in 1862 tot 4.544 in 1884, wat het fonds een sterke financiële basis gaf. De statuten werden gewijzigd tussen 1865 en 1884, waarna ze grotendeels van kracht bleven tot 1976. Het functioneren van de afdelingen werd vastgelegd. De samenstelling van het Algemeen Bestuur, aanvankelijk volledig in Gentse handen, werd aangepast. De Gentenaars leverden wel nog het dagelijks bestuur. Ideologisch evolueerde het Willemsfonds onder Vuylsteke van een levensbeschouwelijk-neutrale naar een liberaal-vrijzinnige vereniging, in de brede betekenis van antiklerikalisme. Naast de strijd voor gelijkwaardigheid met het Frans kreeg de taal een levensbeschouwelijke dimensie: 'klauwaard en geus', en werd ook een instrument tot overdracht van burgerlijke waarden. Statutair bleef het Willemsfonds echter neutraal. Het hield zich zoveel mogelijk buiten de partijpolitiek en bleef ook openstaan voor katholieken en socialisten. Het vrijzinnige karakter manifesteerde zich in de interpretatie van het verleden, naar aanleiding van herdenkingsplechtigheden vanaf 1870 waarbij men zich identificeerde met de 16de-eeuwse geuzen, voorgangers in de strijd voor gewetensvrijheid en slachtoffers van de inquisitie.

Na zijn afscheid van de politiek ging Vuylsteke zich vooral bezighouden met het Willemsfonds en de uitzwerping ervan over heel Vlaanderen. De groeiende invloed van het fonds liep parallel met de integratie van de Vlaamsgezinde liberalen in de Gentse Liberale Associatie en het speelde bij dit integratieproces een belangrijke rol.

De actie tot het bekomen van de taalwet van 1883 op het Nederlands als voertaal voor sommige vakken in het middelbaar onderwijs, één van de weinige keren dat het Willemsfonds zich als rechtstreekse drukkingsgroep bij de politieke besluitvorming wilde doen gelden, leidde tot zeer grote interne spanningen tussen de opportunisten en de radicalen. Het sterkte Julius Vuylsteke in zijn strategie om het fonds buiten de politieke strijd te houden en zich op de culturele werking toe te spitsen, zij het met meer aandacht voor de sociale kwestie vanaf de jaren 1890. Elke samenwerking met niet-liberale Vlaamsgezinden was in deze periode echter nauwelijks aan de orde, voor een goed stuk te wijten aan de onverzettelijkheid van voorzitter Vuylsteke. Die optie bleef niet zonder kritiek omdat het fonds hierdoor een te weinig Vlaamse lijn zou volgen, omdat het fonds hierdoor te volgzzaam zou staan tegenover de doctrinaire liberalen en door zijn relatief apolitisme in immobilisme dreigde te verzanden. Vuylsteke bleef evenwel elke politisering afremmen om het fonds niet in de broedertwist tussen doctrinair en radicalen ten onder te laten gaan.¹¹

11. H. VAN VELTHOVEN & J. TYSSENS, *Vlaamsch van taal, [...]*, pp. 18-25 en 135-145.

Oud en vermoeid deed Vuylsteke in 1895 definitief afstand van het voorzitterschap van het Willemsfonds. Voortaan wijdde hij zich aan de geschiedenis van het Vlaamse volk. Hij bestudeerde vooral de 13de, 14de en 16de eeuw. In opdracht van het stadsbestuur werkte hij aan de uitgave van het *Oorkondenboek van de stad Gent*, waarvan het eerste deel in 1900 verscheen.

Een Groot-Nederlander

Van jongsaf was Vuylsteke onder invloed van zijn poësisleraar Heremans naar Nederland georiënteerd. Hij was ook lid van de vroeger orangistische loge Le Septentrion, die tot 1883 afhankelijk zou blijven van het Groot-Oosten van Holland. Op de Nederlandse congressen ijverde hij met succes voor een gemeenschappelijke spelling en voor de reorganisatie van de congressen buiten het enge kader van taal- en letterkunde, zodat bijvoorbeeld meer aandacht kon besteed worden aan de gemeenschappelijke geschiedenis, een vak dat volgens hem, net als de spelling, de eenheid kon bevorderen. Zijn visie op de historische ontwikkeling was een pleidooi voor een grotere Noord-Zuidsamenwerking. Hij streefde naar toenadering en culturele samenwerking met het Noorden, naar een defensief militair bondgenootschap zelfs, maar met behoud van beide staten. Hij ‘verwachtte’ nog iets van België. De taalwetten die vanaf 1873 totstandkwamen, deden zijn grieven tegen de oprichters van de Belgische staat en tegen de Belgische regeringen geleidelijk verdwijnen.

Het Julius Vuylsteke-fonds

Vuylsteke overleed op 16 januari 1903, na een lange, pijnlijke periode van ziekte en een *“verschrikkelijke beroerte, die hem half lam sloeg”*. Hij werd burgerlijk begraven. Hij had elk huldebetoon geweigerd en wilde in de volle grond in alle eenvoud begraven worden. Maar er was zeer veel belangstelling. Bij zijn graf *“stond vriend en vijand eerbiedig hoed-af en bewogen”* vermeldde *Het Volksbelang*. Enige vrienden richtten het Julius Vuylsteke-fonds op met het doel goedkope Vlaamse en vrijzinnige boeken uit te geven. De eerste publicatie van het fonds was *Klauwaard en Geus. Bloemlezing uit de politieke prozaschriften en gedichten van J. Vuylsteke*.